

Rusya'daki Türk esirlerin anayurtlarına iadesine dair belgeler

Hazırlayan: Dr. Mehmet Perinçek

Türkiye ve Sovyet Rusya arasında 16 Mart 1921 tarihinde imzalanan Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması (Moskova Antlaşması), hem İstiklâl Savaşı'nın başarıya ulaşması hem de Ekim Devrimi'nin geleceği açısından büyük rol oynamıştı. Türk-Sovyet işbirliğini sağlam temellere oturtan Antlaşma'yla Türkiye'nin bugünkü doğu sınırı da çizilmiş oldu.

Diğer taraftan Antlaşma'nın 13. Maddesi, Birinci Dünya Savaşı sırasında alınan askeri ve sivil tutsaklar-tutukluların ülkelerine geri yollanmasını düzenlemiştir:

“Rusya, tüm savaş tutsakları ile sivil tutuklulardan Kafkasya ve Avrupa Rusya'sında bulunanları, işbu Andlaşmanın imzası gününden başlayarak üç ay içinde; Asya Rusya'sında bulunanları altı ay içinde, harcamaları Rusya tarafından ödenmek üzere, Türkiye'nin kuzey – doğu sınırına dek geri yollamağı yükümlenir. Henüz Türkiye'de bulunan Rus savaş tutsakları ile sivil tutukluları için de Türkiye özdeş işlem uygulayacaktır. Bu geri yollama-

ların ayrıntıları işbu Andlaşmanın imzasından sonra yapılacak özel bir Sözleşme ile belirlenecektir.”¹

Moskova Antlaşması'nın bu maddesi gereğince iki tarafın askeri danışmanları, 28 Mart 1921 günü tutsakların geri yollanmasına ilişkin Moskova'da bir sözleşme imzalamıştır. 9. Maddesi, Sözleşme'nin hayata geçirilmesini sağlamak amacıyla resmi heyetlerin oluşturulmasını ön görmektedir:

“Bağıtlı tarafların her biri üç üyeden oluşan resmî bir heyet atayacak ve bu heyete, bu anlaşmanın uygulanmasına yardım etmek, tutsaklara her türlü yardım ve destekte bulunmak, bu anlaşma hükümlerinin yerine getirilmesini denetlemek ve ileride aynı konuda imzalanabilecek herhangi bir başka anlaşmanın yerine getirilmesini sağlamak görevi yüklenecektir.

Bu heyetlerin üyelerine, bulunacakları ülkenin başkentinde ve bu ülkenin devlet topraklarında hareket etmek zorunda olacakları yerlerde diplomatik dokunulmazlık sağlanacaktır.

¹ Moskova Antlaşması'nın ekleriyle birlikte tam metni için bkz. İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, c.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983, s.32-38; Rusça metni ve ek belgeleri için bkz. **Dokümanı Vneşney Politiki SSSR**, c.3, Gospolitdat, Moskva, 1959, s.597-604; Fransızca orijinal metni için bkz. Atatürk'ün **Milli Dış Politikası**, c.1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s.536 -540.

Her iki taraf, tutsakların anayurtlarına iade edilmesi işini yürütmek üzere atanan resmî temsilcilere aşağıdaki hakları tanıyacaktır:

1. Kendi Elçilik ya da Hükümeti ile ilişki,
2. Tutsakların bulunduruldukları yerlerin ziyareti. Yerli makamlar buna gerek görürlerse, temsilcilere bu ziyaret sırasında eşlik edebileceklerdir,
3. Temsilciler, gerektiğinde, tutsaklara para, giyim eşyası ve erzak yardımıyla bulunabileceklerdir,
4. Karşı tarafın ülkesine gönderilme sorunlarını yöneten organla anlaşarak, temsilcilerin, tutsaklara, ülkelerine iadesi konusunda her türlü bilgi vermeleri hakları olacaktır. Bundan amaçlanan, tutsakların dillerinde yazılı ilânların dağıtılması ve resmî haberlerin basında yayınlanmasıdır,

5. Temsilciler resmî mühürler kullanabilir.”²

Biz de dergimizin bu sayısında Sözleşme'nin bu maddesi uyarınca Ankara hükümeti tarafından görevlendirilen temsilcilere Sovyet makamların verdikleri fotoğraflı yetki belgelerini yayımlıyoruz. Aşağıda tam metinlerini sunduğumuz her iki Rusça belge de Rus Dışişleri Bakanlığı'nın arşivi olan Rusya Federasyonu Dış Politika Arşivi'nde (AVPRF) bulunmaktadır.

BELGE 1

Çok Acil

VÇK³ Dış Dairesi'ne

Nisan 26 – 1921

12/1972

Rusya ve Türkiye arasındaki anayurtlarına iadeye dair Sözleşme'nin 9. Maddesi gereğince Türk hükümeti, Saim Bey ve Muhammet Süleyman Bey'i, birincisi (Saim Bey) Tuapse'de, ikincisi (Muhammet Süleyman Bey) Rostov na Donu'da bulunmak üzere anayurtlarına iadeye ilişkin heyetin üyeleri olarak atamıştır.

Atandığı yere en kısa zamanda yola çıkmak üzere Muhammed Süleyman Bey, Dışişleri Halk Komiserliği'ne⁴ ilgili vesikanın verilmesi için gerekli belgeleri sunmuştur.

Dışişleri Halk Komiserliği, VÇK Dış Dairesi'nden en kısa sürede, bu Nisan'ın 27'sinden geç olmamak üzere belirtilen heyet üyesinin Rostov'a gidişinde bir engelle karşılaşıp karşılaşılmayacağını bildirmesini rica etmektedir.

Saim Bey, Tuapse'ye artık yola çıktı.

Batı Dairesi Müdürü (İmza)

Sekreter adına (İmza)

(AVPRF fond 132, liste 4, klasör 6, dosya 19, yaprak 42-42 arkası)

BELGE 2

-VESİKA-

İşbu vesika hamili Rıza Bey, askeri tutsakların ve sivil tutukluların anayurtlarına iadesine ilişkin Türk Heyeti'nin filhakika üyesi bulunmaktadır ve bu sıfatla bu senenin 28 Mart tarihli Rus-Türk Sözleşmesi gereğince RSFSC⁵ topraklarında diplomatik dokunulmazlık hakkına sahiptir.

2 Sözleşme'nin tam metni için bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, c.11, TBMM Matbaası, Ankara, 1958, s.334-337; Stefanos Yerasimos, **Ekim Devrimi'nden "Milli Mücadele"ye Türk-Sovyet İlişkileri**, Gözlem Yayınları, İstanbul, Ocak 1979, s.357-359. Rusça tam metni için bkz. **Rusya Federasyonu Devlet Arşivi (GARF)** fond R-3333, liste 3, dosya 419, yaprak 25-26; V. V. Poznahirev, **Turetskie Voyennoplenne i Grajdanskije Plenne v Rossii v 1914-1924 gg.**, Nestor-Istoriya, Sankt-Peterburg, 2014, s.264-267.

3 Bütün Birlik Olağanüstü Komitesi, Çeka. Sovyet gizli servisi, KGB'nin öncülü.

4 Bakanlığı.

5 Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti.

42

pen

Весьма срочно

Иностранный Отдел

апрели 26 - 1921 - ВЧК.

12/1972

Согласно ст.9 Соглашения между Россией и Турцией о репатриации, Турецкое Правительство назначило членами делегации по репатриационным делам в России гр.гр.Саим Бей и Магомет Сулейман Бей с местопребыванием 1-го /Саим Бей/ в Туансе и 2-го /Магомет Сулейман Бей/ в Ростове-на-Дону.

Предполагая отправиться, как можно скорее, к месту своего назначения, Магомет Сулейман Бей представил в Наркоминодел необходимые документы для выдачи надлежащего удостоверения.

Наркоминодел просит Иностранный Отдел ВЧК в самом срочном порядке, не позднее 12 часов 27-го

сего апреля сообщить, не встречается ли препятствий к поездке названного члена делегации в г.Ростов.

Гр.Саим Бей в Туансе уже выехал.

Зав.Отделом Запада (Якубович)

За Секретаря (Шмидт)

Dışişleri Halk Komiserliği, bütün Sovyet kurumlarını Rıza Bey'e yükümlülüklerini yerine getirmesi konusunda gerekli yardımı göstermeye davet etmektedir.

Dışişleri Halk Komiser Yardımcısı

Batı Dairesi Müdürü

No. 2380/12.V.[1921]

(AVPRF fond 132 liste 4 klasör 4 dosya 4 yaprak 13)

- УДОСТОВЕРЕНИЕ -

Предъявитель сего гр.Риза Бей действительно состоит членом Турецкой Делегации по репатриации ~~русских~~ ~~военных~~ и гражданских пленных и в качестве такового на основании Русско-турецкой конвенции от 28 марта с.г. пользуется на территории РСФСР правом дипломатиче кой неприкосновенности

Народный Комиссариат Иностранных Дел приглашает все советские учреждения оказывать гр-ну Риза Бей необходимое содействие в деле выполнения им своих обязанностей

Зам.Народного Комиссара Иностранных Дел

Зав.Отделом Запада

мл 2380/12V

